

SPASAVANJE SVIJETA: EKOLOŠKI PROBLEMI

Dr Marijan BIŠKUP

U posljednjih dvadesetak godina u svijetu se javlja veliko zanimanje za probleme vezane uz čovjeka i njegov odnos prema okolišu. Brojni znanstveni skupovi¹, razne stručne publikacije² ponekad i alarmantnim tonom upozoravaju da treba i te kako voditi računa o ljudskom ponašanju prema prirodi u kojoj se živi i radi. Činjenica je da je nagli industrijski razvoj iz pedesetih godina pokazao veliku međuovisnost čovjeka i njegovog okoliša. Čovječanstvo kao da je nekako postalo svjesno zastrašujućih činjenica da stanovništvo svijeta raste puno brže od proizvodnje hrane, da se prirodni izvori neophodni za čovjekovo opstojanje pretjerano i

1 Usp. R. SUPEK, *Ova jedina zemlja*, 2. izd. Zagreb 1978., 267–287; *Encyclopedia moderna* 23 (1973), 76–136, itd.

2 Radi ilustracije navodimo samo neke: S. STANKOVIĆ, *Savremena ekologija i njen značaj*, *Ekologija* 1–2 (1966), I–IX; B. SORGE, *La crisi ecologica. Un problema di coscienza e di cultura*, *La civiltà cattolica* IV (1970), 417–426; F. RUSSO, *L'uomo e la natura*, *La civiltà cattolica* III (1971), 130–142; M. VIGANO, *La posizione dell'uomo nel cosmo*, *La civiltà cattolica* IV (1971), 349–358; P. G. PALLA, *Ecologia, nuova frontiera*, *Studi cattolici* 124 (1971), 447–449; E. L. BONÉ, *Pour une „théologie” de l'environnement*, *Revue théologique de Louvain* 2 (1971), 145–165; A. CALOIA, *Osservazioni in tema di rapporti tra crescita economica ed ambiente naturale*, *Vita e pensiero* 12 (1971), 14–21; R. SPIAZZI, *Prospettive spirituali della ecologia*, *Idea* 2 (1972), 5–8; G. LEGITIMO, *L'ecologia come contributo alla finalizzazione umanistica del mondo*, *Idea* 10 (1973), 9–14; S. P. THEISEN, *La questione ecologica e la controversia sulla popolazione*, *Idea* 10 (1973), 14–18; G. DALLA TORRE, *Ecologia allo studio dei giuristi cattolici*, *Studi cattolici* 131 (1972), 59–69; S. COTTA, *Una nuova conoscenza della natura*, *Studi cattolici* 131 (1972), 3–11; A. NAESS, *Usko i široko poimanje ekologije*, *Encyclopedia moderna* 24 (1973), 101–103; B. WARD, *The Home of Man*, *The International Institute for Environment and Development*, 1976; J. NASH, *L'homme et sa responsabilité à l'égard de l'environnement*, *Concilium* 110 (1976), 35–46; V. ŠARNAGL [W. SCHARNAGL], *Ugrožena zemlja. Pretnja čovečanstvu ili nove mogućnosti*, Beograd 1976; G. MATTAI, *Problemi ecologici e bioetici a confronto con l'esigenza di un nuovo modello di sviluppo*, *Rivista di teologia morale* 36 (1977), 573–604; Z. MLINAR, *Ekološke koncepcije, prostorno-društvene promjene i razvoj*, *Revija za sociologiju* 1–2 (1978), 75–87; B. KITANOVIĆ, *Planeta i civilizacija u opasnosti*, Beograd 1979; O. ČALDAROVIĆ, *Neke klasične dileme o vrijednosti ekološkog pristupa i analizi devijantnog ponašanja*, *Revija za sociologiju* 3–4 (1979), 93–101; F. D'AGOSTINO, *Appunti per una riflessione filosofica sull'ecologia*, *Rivista di filosofia neo-scolastica* 2 (1979), 426–435; R. KLEPAC, *Osnove ekologije*, Zagreb 1980; M. REGUZZONI, *Politiche per la tutela dell'ambiente ed educazione ecologica*, *Aggiornamenti sociali* 9–10 (1981), 593–604.

nesavjesno troše i da je biosfera svakim danom sve zagađenija otpadnim materijama suvremene tehnike u našem potrošnom društvu. Upravo zato danas se sve više naglašava neophodnost zaštite prirode jer čovjek spasavajući prirodu i sam po njoj biva spašen.

I – POJAM I ZNAČENJE IZRAZA „EKOLOGIJA”

Izraz „*ekologija*” grčkog je porijekla (oikos – kuća, stan i logos – riječ, govor) a etimologijski označava nauku koja proučava odnose između organizama i okoline u kojoj žive. Riječ ekologija prvi je upotrijebio njemački prirodoslovac Ernst Haeckel u djelu *Opća morfologija organizama* (Jena, 1866. godine).³

Ovisno o tome koju vrst živih bića proučava, ekologija se dijeli na tri dijela. Na prvom mjestu redovito se spominje *ekologija bilja*, a to je dio botanike koji se bavi promatranjem odnosa biljnoga svijeta prema okolini. Biljna ekologija dijeli se opet na *autekologiju*, koja proučava pojedine biljne vrste, i na *sinekologiju* čiji prvotni predmet promatranja jesu biljne zajednice.

Mnogo kompleksnija je *ekologija životinja* koja proučava odnose životinja prema živoj i neživoj prirodi, prilagođavanje životinjskih vrsta raznim životnim prilikama, promatra i objašnjava promjene nastale u građi i funkciji pojedinih organa i u načinu života. Kod ekologije životinja treba spomenuti i *paleoekologiju* koja se osvrće na izumrle vrste životinja kao i na uzroke njihovog nestanka.

Kad se govori o ekologiji bilja i životinja treba reći da se te vrste živih bića ne mogu promatrati izdvojeno nego njihovo proučavanje treba usmjeriti na promatranje viših cjelina koje tvore funkcionalne jedinice biosfere, tzv. *ekosisteme*. *Ekosistem* ili *biogeocenoza* predstavlja funkcionalno jedinstvo životne zajednice (biocenoze), koju čine biljke, životinje i abiotske okoline, pa je baš proučavanje ekosistema jedna od temeljnih zadaća ekologije.⁴

Kao treća vrsta ekologije redovito se spominje *ekologija čovjeka* ili *humana ekologija*, koja se bavi promatranjem odnosa čovjeka prema njegovoj fizičkoj, biološkoj i sociološkoj sredini, imajući u vidu njegove fiziološke i psihičke potrebe.⁵

II – EKOLOGIJA KROZ POVIJEST LJUDSKOG RODA

A) ČOVJEKOV ODNOS PREMA PRIRODI U PROŠLOSTI⁶

Možda bi kao polazna misao za razmišljanje mogao poslužiti ovaj kratki odlomak iz Knjige Postanka: „Zemlja neka je zbog tebe prokleta: s trudom ćeš se od nje hraniti svega vijeka svog! Rađat će ti trnjem i korovom, a hranit ćeš se poljskim raslinjem. U znoju lica svoga kruh svoj ćeš jesti” (Post 3, 17–19).

3 Usp. R. STRASSOLDO, *Ecologia*, Dizionario di sociologia, Milano 1976., 455; R. KLEPAC, Nav. dj., str. 11.

4 Usp. Opća enciklopedija Jugoslavenskog leksikografskog zavoda, vol. 2, Zagreb 1977, str. 499; R. KLEPAC, Nav. dj., str. 11 i slj.; F. APPENDINO, *Ecologia*, Dizionario enciclopedico di Teologia morale, 2. izd. Roma 1973., str. 288.

5 Usp. F. APPENDINO, Nav. mj.

6 Usp. F. APPENDINO, Nav. dj., str. 288 i slj.

Tijekom povijesti čovjek je u odnosu prema svojem okolišu bio nekako u podređenom položaju. Moglo bi se reći da se priroda prema čovjeku odnosila vrlo surovo. Ona je osim toga dugo vremena bila gotovo netaknuta, te se činilo kao da se malobrojno ljudstvo na neki način izgubilo u ogromnim prirodnim prostorima ispunjenim nepreglednim šumama, rijekama, jezerima i morima. Hraneći se biljnim plodovima i u lovu ubijenim životinjama ili ribolovom uhvaćenim ribama čovjekov je utjecaj na okoliš bio neznatan, gotovo nezamjetljiv.

S vremenom čovjek počinje mijenjati izgled okoline u kojoj živi. Najprije je trajnom upotrebom vatre stvorio više prostora za lov i obradu zemlje. Na taj način njegov je utjecaj na prirodu bio uočljiviji i čovjek se sve više pomalja na horizontu kao najdjelotvorniji od svih stvorenih bića.

Nomadski način života i stvaranje prvih zajedničkih ljudskih naseobina označili su novi preobražaj dotad postojećih i netaknutih ekosistema prirode. Čovjek je postajao vještiji u ratovanju i uklanjanju po svoju vrstu opasnih živih bića. Tako čovjek sve više utječe na svoj okoliš oblikujući ga tako da mu bude sve korisniji. U tom povijesnom periodu pojavljuju se prvi tragovi zagađivanja prirode, a primjećuju se i prve bolesti.

S vremenom se uz rijeke javljaju gradovi koji u povijesti čovjekova odnosa prema okolini znače bitan preokret. To je početak većih razaranja i propadanja dotad netaknute prirode. Nekako u isto vrijeme čovjek postaje svjestan svoje superiornosti i svojeg gospodstva nad svim što je stvoreno na zemlji. Stječe se dojam da se upravo u vrijeme nastanka antike urbane civilizacije dolazi do velike afirmacije čovjeka za koga Biblija veli: „Plodite se i množite i napunite zemlju, i sebi je podložite. Vladajte ribama u moru i pticama u zraku i svim živim stvorovima što puze na zemlji!... Evo, dajem vam sve bilje što se sjemeni, po svoj zemlji, i sva stabla plodonosna što u sebi nose svoje sjeme: neka vam bude za hranu” (Post 1, 26–29).

Čovjekov utjecaj na prirodu dolazi još više do izražaja u vrijeme mnogobrojnih seoba naroda Azije i Evrope koje su iziskivale mnogobrojne i velike ljudske napore u nadvladavanju okoliša. Narodi s razvijenom kulturom svojim osvajačkim pothvatima, poticanjem uzgoja stočarstva, promicanjem riječne i pomorske trgovine potiču i druge da slično postupaju. A svi ti dinamički pothvati i te kako su se odrazili na prirodu, mijenjajući njezin dotadašnji oblik. Čovjek koji je nekad bio u podređenom položaju prema svojem okolišu najednom se počeo odnositi prema prirodi prilično surovo i napadački.

Osim dosad spomenutih činjenica koje su utjecale na čovjekov odnos prema prirodi svakako treba još spomenuti i neke posebne ljudske postupke koji su vidnije i značajnije utjecali na čovjekov okoliš. Među ove svakako spadaju lov na krznaše, sječica šuma, razni rudarski radovi itd. Sve je to duboko zadiralo u prirodu i mijenjalo čovjekov okoliš dovodeći ga sve više u pejorativni stupanj.⁷

B) BRIGA SUVREMENOG ČOVJEKA OKO SPAŠAVANJA PRIRODE

U naše vrijeme, a uslijed naglog industrijskog napretka, stvaranja velikih gradskih naselja, razmahanog turizma i raznih drugih činjenica dolazi do nezapamćene

⁷ F. APPENDINO, Nav. dj.

promjene u čovjekovom okolišu. Priroda uslijed nesavjesnog, neznačajnog i egoističkog odnosa ljudi prema svojoj okolini dolazi u takav položaj da je dovedena u pitanje i sama opstojnost čovjeka. Upravo zato u posljednjih dvadesetak godina širom svijeta, posebno u industrijski najrazvijenijim zemljama pojavljuju se ustanove za zaštitu prirode, nastaju specijalizirana glasila za ekologiju⁸, izglasavaju se posebni državni zakoni za zaštitu čovjekove okoline od kojih evo samo najznačajnijih.

U proljeće 1968. godine, na poticaj dr Aurelija Peccei, okupila se u Accademia dei Lincei u Rimu skupina od trideset učenjaka, odgojitelja, ekonomista, humanista, industrijalaca i javnih službenika iz deset zemalja cijeloga svijeta s nakanom da raspravlja o sadašnjim i budućim neizvjesnostima čovječanstva. Iz tog sastanka nastao je *Rimski klub* koji si je stavio u zadatak promatranje različitih međusobno ovisnih sastavnih dijelova sustava u kojem današnji čovjek živi i radi. Rezultati tih rasprava trebaju se iznijeti pred svjetsko javno mnijenje kao i pred one koji u politici imaju odlučnu riječ. Rimski je klub već na nekoliko svojih prvih susreta donio odluku da se napravi *Nacrt o neizvjesnostima čovječanstva*. U tom nacrtu spominju se slijedeći problemi s kojima se suočilo čovječanstvo danas: siromaštvo usred bogatstva, propadanje čovjekovog okoliša, gubitak vjere u ustanove, nekontrolirana urbanizacija, nesigurnost zapošljavanja, otuđenje mladeži, odbacivanje tradicionalnih vrednota, inflacija i ostali moderni ekonomski poremećaji. U tom se nacrtu također ističe kako svi ti problemi imaju tri zajedničke značajke. Svi se oni do stanovite mjere javljaju u svim društvima, svi sadrže tehničke, društvene, ekonomske i političke elemente, konačno, svi oni djeluju međuovisno.⁹

Stanovništvo Evrope, u kojoj ima više ekonomski razvijenih zemalja, postalo je vrlo zabrinuto za svoju budućnost zbog prevelike zagađenosti prirode starog kontinenta. Ta strahovanja došla su do izražaja i na Evropskoj konferenciji o čovjekovom okolišu održanoj 1970. godine u Strasbourgu. Na spomenutom skupu kroz izlaganja o četiri ključne teme iznijeta je ekološka situacija Evrope. Istaknuto je prije svega da proces urbanizacije sa sobom povlači niz negativnih učinaka kao što su uništenje prirode, psiho-fizičke teškoće gradskog življa zbog prevelike napučenosti u gradovima, nedostatak slobodnog prostora itd. Stvar je gotovo identična i kod nekontrolirane industrijalizacije koja isto tako rezultira za čovjeka brojnim nepogodnim učincima, zagađujući pritom zrak koji se udiše i vodu koja se upotrebljava za piće. Nerazumno i pogrešno vladanje prema poljoprivredi trebalo bi što prije izmijeniti, a svakako se treba čuvati nekontroliranog uništavanja šumskih prostranstava, uništenja obradive zemlje itd. Četvrta tema skupa u Strasbourgu bila je više sociološke naravi. Uočeno je na primjer da što se više povećava čovjekova pokretljivost i što više napreduje ljudsko blagostanje, to se više postavlja problem prirodnog prostora za odmor sve brojnijeg ljudstva. Upravo zato ljudska zajednica kao takva treba se nad tim činjenicama i te kako zamisliti i što prije i energičnije zauzeti se za spašavanje prirode tako neophodne čovjeku.¹⁰

⁸ Npr. u Jugoslaviji 1966., a u SSSR-u 1970. godine.

⁹ Usp. D. H. MEADOWS—D. L. MEADOWS—J. RANDERS—W. W. BEHRENS III, *Granice rasta*, Zagreb 1974., str. XIII—XIV.

¹⁰ Usp. F. APPENDINO, Nav. dj., str. 291.

Skup učenjaka, sabranih u mjesecu svibnju 1971. godine u Mentonu (Južna Francuska), uputio je čovječanstvu upravo alarmantnu poruku. Gledom na budućnost čovječanstva najavljuje se „period bez presedana na zemlji, prijetnje čija težina i širina ovisi o utjecaju brojnih pojava od kojih bi svaka od njih uzeta zasebno bila dostatna da čovječanstvu stvori nerješive probleme; spojeno sve zajedno znači da bi se ljudske patnje u bližoj budućnosti strašno otežale i da svaki život riskira da posve nestane s planete”.¹¹

Dosad najimpozantniji skup o problemu čovjeka i njegovog okoliša sigurno je bila Prva konferencija Ujedinjenih naroda, održana 1972. godine u Stockholmu. Kroz dvanaest dana brojni delegati iz 114 zemalja raspravljali su o 450 prikaza, marljivo pripremanih kroz četiri godine, a odnosili su se na pitanja svjetske ekološke krize i čovjekove okoline. Rezultat tih rasprava je *Deklaracija o ljudskom okolišu* (ukupno 26 načela) u kojoj su predložene mjere koje bi trebalo poduzeti radi zaštite prirode. Evo i glavnih misli *Deklaracije*: Svaki čovjek ima temeljno pravo na slobodu, je jednakost i zadovoljavajuće uvjete u okolini koja će mu omogućiti da živi časnou i u blagostanju. Nije moguće govoriti o ekološkom ozdravljenju čovjekovog ambijenta ako se prethodno ne ostvari pravilna raspodjela dobara i ako se ne uklone socijalne nejednakosti među ljudima i narodima. Prirodni izvori zemlje, među koje spadaju zrak, voda, zemlja, flora, fauna i ekosistemi, trebaju se očuvati u interesu ne samo sadašnje nego i budućih generacija. Bogaštva prirode, koja se ne mogu obnoviti, treba tako iskorištavati da ne bi bila istrošena i da njihovu dobrobit osjete svi ljudi, kako iz razvijenih tako i iz zemalja u razvoju. Posebnu pažnju privlači 15. član *Deklaracije* koji glasi: „Potrebno je primijeniti planiranje u ljudskim naseljima i urbanizaciji sa ciljem da se izbjegnou negativni učinci na okolinu i dobije maksimalna socijalna, ekonomska i ekološka korist za sve. U tom vidu nužno je napustiti sve projekte koji su zamišljeni za kolonijalnu ili rasističku dominaciju”.¹²

C) ZAUZIMANJE RAZNIH KONFESIJA ZA ČOVJEKOV OKOLIS

Govoreći o brizi današnjeg čovjeka u očuvanju prirode treba spomenuti zauzimanje različitih konfesija u toj stvari. Veći dio tih akcija potekao je iz Sjedinjenih Američkih Država.

Gurpa *Faith—Man—Nature* (Vjera—Čovjek—Priroda) osnovana je još 1964. godine prigodom simpozija koji je organizirao Američki nacionalni koncil Kristovih Crkava. Spomenuta grupa zacrtala si je dvostruk plan rada: na planu teološkog istraživanja želi poticati i promicati razmišljanja o prirodi i čovjekovim odnosima prema svojem okolišu; na praktičnom planu, a na temelju stečenih teoloških spoznaja, želi poticati odgovorne u društvu i članove Crkava na rješavanju teških suvremenih ekoloških problema.¹³

Na američkom tlu nastao je i *Institute for Theological Encounter with Science and Technology* koji je na inicijativu isusovca Roberta Brungsa bio osnovan 1967.

11 Usp. R. SUPEK, Nav. dj., str. 267–273; F. APPENDINO, Nav. dj., str. 291.

12 Usp. R. SUPEK, Nav. dj., str. 286.

13 Usp. E. BONE, Nav. dj., str. 156–157.

godine s približno istim zadacima kao i prije spomenuta grupa Faith-Man-Nature. Ovaj Institut je organizirao i nekoliko seminara od kojih je bio najpoznatiji u Saint Louisu s teološkom temom o čovjekovom okolišu.¹⁴

Od strane katoličke Crkve uz prije spomenutog isusovca Roberta Brungsa treba istaknuti nastup pape Pavla VI. 1970 godine na zasjedanju Organizacije za poljoprivredu i ishranu UN sa sjedištem u Rimu, poznatije pod siglom FAO, i njegovu poruku Prvoj konferenciji UN o okolišu održanoj u Stockholmu 1972. godine, te nastup delegata Svete stolice na konferenciji u Bukureštu 1974. o pučanstvu na zemlji itd.¹⁵

Na kraju se može spomenuti da je i interkonfesionalno udruženje *Societas Ethica* dosad održalo dva kongresa o ekologiji: 1975. u Bad Leonfeldenu (Austrija) i 1976. u Balatonfüredu (Mađarska).

D) EKOLOGIJA U JUGOSLAVENSKOM ZAKONODAVSTVU

Brojna državna zakonodavstva u Evropi i na drugim kontinentima, potaknuta sviješću o neophodnosti zaštite čovjekove okoline, donijela su posljednjih godina određene propise s ciljem da se zaustavi dosad narušena ekološka harmonija i ljudi potaknu da ubuduće vode računa o tom problemu. Među državama koje pokazuju zanimanje za ekološke probleme nalazi se i Jugoslavija.

Svijest da narušavanje odnosa u prirodi prati sve zemlje svijeta neovisno o stupnju njihove razvijenosti i društvenih struktura potaknula je učenjake raznih disciplina u nas, te je 1966. godine osnovano *Društvo ekologa Jugoslavije* i pokrenut novi časopis *Ekologija*. Izlazeći dvaput godišnje, svojim znanstvenim priložima spomenuto glasilo obavještava domaću javnost o ekološkim kretanjima na tlu Jugoslavije.¹⁶

Briga za čovjekov okoliš našla je mjesta i u novom Ustavu Jugoslavije iz 1974. godine, u kojem se na više mjesta spominje briga zajednice o prirodi u kojoj građani žive i rade.

U člauu 87 stoji: „Radni ljudi i građani, organizacije udruženog rada, društveno-političke zajednice, mjesne zajednice i druge samoupravne organizacije i zajednice imaju pravo i dužnost da osiguravaju uvjete za očuvanje i razvoj prirodnih i radom stvorenih vrijednosti čovjekove okoline te da sprečavaju i otklanjaju štetne posljedice koja zagađivanjem zraka, tla, vode, vodotoka i mora, bukom ili na drugi način ugrožavaju te vrijednosti ili dovode u opasnost život i zdravlje ljudi.”¹⁷

14 Usp. E. BONÉ, Nav. dj., str. 157.

15 Usp. F. APPENDINO, *Ecologia*, Dizionario enciclopedico di Teologia morale, Supplemento della IV edizione, Roma 1976., str. 1323 i slj.; NJEMAČKA BISKUPSKA KONFERENCIJA, *Futuro della creazione futuro dell'umanità*, Il regno/documenti 5 (1981), 140–145.

16 Usp. *Ekologija*, Opća enciklopedija Jugoslavenskog leksikografskog zavoda, vol. 2, Zagreb 1977, str. 500; S. STANKOVIĆ, Nav. dj., str. I i slj.

17 *Ustav Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije*, Zagreb, Pregled, 1974., str. 60–61.

Iz gornjeg teksta proizlazi da sve strukture društva imaju ne samo pravo nego i dužnost brinuti se za zdravu životnu sredinu, sprečavati i otklanjati sve štetne posljedice koje redovito proizlaze iz zagađivanja.¹⁸

Ove smjernice nadopunjuje član 192 u kojem je naglašeno da svaki „čovjek ima pravo na zdravu životnu okolinu. Društvena zajednica osigurava uvjete za ostvarenje tog prava”.¹⁹ Član 193 nadopunjuje da „Svatko tko iskorištava zemljište, vodu ili druga prirodna dobra dužan je to činiti na način kojim se osiguravaju uvjeti za rad i život čovjeka u zdravoj okolini. Svatko je dužan čuvati prirodu i njezina dobra, prirodne znamenitosti rijetkosti i spomenike kulture”.²⁰

Navedeni brojevi Ustava SFRJ svakom čovjeku – građaninu žele osigurati pravo na zdrav životni okoliš. Društvo se mora pobrinuti za ostvarenje toga prava. Istaknuto je da su svi članovi zajednice, koji se služe raznim prirodnim dobrima, dužni služiti se njima toliko i na način koji će svim članovima zajednice osiguravati zdravu okolinu neophodnu za život i rad.²¹

III – ETIČKI OSVRT NA EKOLOGIJU

Suvremena ekološka gibanja žele kod ljudi izgraditi svijest da čovječanstvo, rađajući na spasavanju i očuvanju prirode istovremeno radi i na vlastitom spasavanju. U tjelesnom pogledu čovjek je bitno vezan uz prirodu do te mjere da osnovne potrebe svojeg fizičkog opstojanja podmiruje iz okoliša. Zrak koji udiše, hranu kojom podržava svoje tjelesne moći i razne vrste energije neophodne za svagdanji život on crpi iz prirode. Osnovna pogreška prenaplašene tehničke civilizacije, za što je čovjek odgovoran, leži u tome što je ljudstvo nekako minimiziralo tu čovjekovu potrebu za prirodom. Željelo se pod svaku cijenu što više proizvesti, što više imati, zaboravljajući pri tom i ne negativne posljedice tehničkog napretka.

A) UZROCI EKOLOŠKE KRIZE²²

Kad je riječ o čovjekovoj odgovornosti za sadašnju ekološku krizu, redovito se spominju tri razloga. Na prvom mjestu je *nesavjesnost*. Čovjek je u svom preoblikovanju prirode vidio nekako samo sebe i pokazivao interes samo za neposredan učinak tog napretka, a nije se obazirao na negativne učinke tehničkog napretka. Kod obrađivanja i korištenja zemlje nije, naime, mislio na narušenu harmoniju prirode i naglo osiromašenje onih prirodnih dobara koja se ne mogu obnavljati. Kod izgradnje velikih industrijskih postrojenja i gradskih obitavališta nije se imalo na umu da uz pozitivne postoji i niz negativnih učinaka. Gradska buka, zagađivanje atmosfere, nedostatak zelenih površina u naseljima rezultiraju povećanim brojem srčanih i plućnih oboljenja. Posvuda se osjeća povećana nervoza, nemogućnost koncentracije i različite vrste psihičkih depresija.

18 Usp. S. STAJIĆ, *Društvene norme zaštite životne sredine*, Ekologija, 1–2 (1976), str. 21.

19 *Ustav Socijalističke ...*, str. 100.

20 *Ustav Socijalističke ...*, str. 100.

21 Usp. *Ustav Socijalističke ...* čl. 114., str. 72–73.

22 Usp. F. RUSSO, *Nav. dj.*, str. 133–134.

Dio naših sadašnjih briga oko očuvanja i ozdravljenja narušene prirodne harmonije plod su *neznanja*. Razvijajući tehniku čovjek je sebi olakšavao život dolazeći brže i lakše do za život neophodnih stvari. Kod toga ipak nije znao što sve sobom donosi tehnička civilizacija i kako će se ona odraziti na njegov život i prirodu uopće. Istom u novije vrijeme, zahvaljujući svestranom proučavanju zraka, vode, zemlje i harmonije u prirodi, došlo se do cjelovitog i objektivnog suda o koristi odnosno o negativnim učincima tehničkog napretka.

Kao treći razlog sadašnje ekološke krize navode se razni oblici osobnog i grupnog *egoizma*. U tehnički razvijenim zemljama, pojedinci i grupe nesmotreno su zagađivali ljudski okoliš i nesavjesno trošili prirodna dobra, kao da su ona neiscrpna. Na taj način su pokazali da ne misle na solidarnost s drugim ljudima svoje i kasnijih generacija, koji imaju jednako pravo na zdravu prirodnu sredinu. Napast nadmoći i prestiža, zloupotrebe u međunarodnim trgovačkim poslovima, pre naglašeni nacionalizam i rasizam svojevrstni su znakovi grupnog egoizma koji ometa međunarodnu suradnju neophodnu za rješavanje ekoloških problema suvremenog svijeta.

B) EKOLOGIJA JE PROBLEM SAVJESTI I KULTURE

Danas sve više prevladava mišljenje da je čovjek dužan zaštitivati svoj okoliš zbog fizičkih, bioloških i ekonomskih razloga. Na to ga sile želja za osobnim i društvenim razvojem. Središnji problem ekologije nije, dakle, obično očuvanje ljepote krajolika u kojem se živi i radi nego spašavanje zdravlja i života kao takvog a ljudskog napose. To postaje, po riječima pape Pavla VI, pitanje čovjekove savjesti i kulture.²³

Odgovorno korištenje prirodnih dobara za svakog je čovjeka prvenstveno i nadasve problem savjesti. Prirodna dobra su po nauci Drugog vatikanskog sabora dobra cijelog čovječanstva: „Bog je zemlju i sve što ona sadrži namijenio svim ljudima i svim narodima, tako da bi stvorena dobra morala prijetecati po pravičnosti svima, pod vodstvom pravde i ljubavi. Ma kakvi bili oblici vlasništva, prilagođeni zakonitim institucijama pojedinih naroda, prema različitim i promjenjivim okolnostima, uvijek treba paziti na tu opću namjenu dobara. Zato čovjek, služeći se tim dobrima, ne smije nikada držati da su stvari koje zakonito posjeduje jedino njegove nego ih također treba smatrati i kao zajedničke, u tom smislu što one mogu koristiti ne samo njemu jedinome nego također i drugima.”²⁴

Osim solidarnosti s onima koji danas žive treba misliti i na generacije koje dolaze. Na to upozorava i Pavao VI. u enciklici *Populorum progressio*: „Buđuci da smo baštinići prošlih generacija i korisnici rada naših suvremenika, mi imamo obaveza prema svima i ne možemo se osloboditi brige za one koji dolaze poslije nas da uvećaju krug ljudske obitelji. Univerzalna solidarnost koja je činjenica, za nas je ne samo dobrobit nego i dužnost.”²⁵

23 Usp. B. SORGE, Nav. dj., str. 422. i slj; F. APPENDINO, *Ecologia*, Dizionario enciclopedico... Supplemento ... str. 1324–1325.

24 *Gaudium et Spes* br. 69, *Dokumenti drugog vatikanskog sabora*, Zagreb, 1970., str. 721.

25 Br. 22, *Dokumenti* 1, Zagreb 1967., str. 16.

Čovjekova odgovornost za sadašnje ekološko stanje nadasve dolazi do izražaja kod zagađivanja čovjekove okoline i narušavanja prirode i njezine baštine. U želji da zemlja što više proizvede i da se s bilja uklone razni paraziti, suvremena tehnologija upotrebljava brojne insekticide u velikim količinama, zaboravljajući da se na takav način zagađuje voda, truju ribe a istovremeno se uz parazite ubijaju i razna druga, za prirodnu ravnotežu neophodna živa bića. Turistički boom, kojemu se nerijetko puno toga podređuje i žrtvuje, samo je jedan od mnogobrojnih primjera odgovornog uništavanja prirodnih ljepota, zagađivanja morske i slatkih voda.

Demografski problemi na poseban način pritišću savjest današnjeg čovjeka. Naime, nagli porast pučanstva postaje i ekološki problem utoliko što se tim porastom vrlo brzo troše prirodna dobra koja su ipak ograničena. Posredstvom „birth control” (kontrola rađanja), prema nekima, trebao bi se zaustaviti taj porast i tako ujedno spriječiti prebrzo trošenje prirodnih dobara.

U posljednje vrijeme Crkveno učiteljstvo je u više navrata izrazilo svoje protivljenje radikalnim mjerama kojima se pokušava usporiti demografski rast pučanstva, zastupajući mišljenje da čovjek mora biti u središtu svakog socijalnog napretka. O tome Drugi vatikanski sabor izjavljuje: „Danas se s pravom više nego ikada radi na tome da se poveća poljoprivredna i industrijska proizvodnja te proširi mreža usluga, da bi se tako riješio problem porasta stanovništva i zadovoljilo sve većim željama čovječanstva... No osnovni cilj te proizvodnje nije puko umnažanje proizvedenih dobara niti dobitak ili gospodovanje nego služenje čovjeku i to čitavome čovjeku prema hijerarhiji njegovih materijalnih potreba i prema zahtjevima njegovog intelektualnog, moralnog, duhovnog i religioznog života; kažemo bilo kojem čovjeku, bilo kojoj skupini ljudi, bilo koje rase ili kraja svijeta.”²⁶ Papa Pavao VI. ponovno ističe da čovjek nikada ne može i ne smije biti žrtvovan bilo kakvom ekonomskom blagostanju te da uvijek i samo čovjek može biti tvorac tog napretka. Ali isti papa ipak nadodaje: „Sigurno je da javna vlast, u okviru svojih kompetencija, smije intervenirati širenjem prikladnih informacija i poduzimanjem oportunih mjera, pod uvjetom da su one u skladu s moralnim zakonom i da poštuju pravednu slobodu bračnog para: jer pravo na brak i na rađanje djece jest neotuđivo pravo, bez kojega je nemoguće ljudsko dostojanstvo. U krajnjoj liniji, stvar je roditelja da, dobro promislivši, odluče koliki će biti broj njihove djece, uzimajući na sebe odgovornost pred Bogom, pred samim sobom, pred djecom koju su već rodili, pred zajednicom kojoj pripadaju, slijeđeci glas svoje savjesti, prosvijetljene Božjim zakonom i potpomognute pouzdanjem u Boga.”²⁷

Zaštita prirode od zagađivanja i narušavanja njezine harmonije te razumno korištenje prirodnih izvora postaje istovremeno problem suvremene kulture. Potrebno je naime da današnji mentalitet promijeni staro shvaćanje o neograničenom čovjekovom gospodarenju s prirodom. Promicanje tehničke civilizacije i dalje ostaje zadatak čovjeka, ali se ne bi smjeli ponoviti stari promašaji nesavjesnosti, neznanja i sebičnosti zbog kojih je došlo do sadašnje ekološke krize. Važno je po-

26 *Gaudium et Spes* br. 64, *Dokumenti drugog ...* str. 715.

27 *Populorum progressio* br. 37, *Dokumenti 1*, str. 23.

štivati harmoniju prirode i njezine tokove. Čovjek treba shvatiti da je priroda sa svojim dobrima ipak ograničena i da se s njima treba služiti razborito i s puno odgovornosti. Osim toga bit će nužno kod ljudi probuditi svijest da opsluživanje zakona kojima suvremeno ljudsko društvo nastoji zaštititi prirodu najbolje doprinosi rješavanju suvremene svjetske ekološke krize. Kod svih mora biti živa svijest da čovjek spasavajući prirodu spašava sebe i druge.

ZAKLJUČAK

Čovjek je, kako je već rečeno, u mnogočemu odgovoran za sadašnju svjetsku ekološku krizu. Nesavjesnost, neznanje i egoizam u neracionalnom trošenju prirodnih izvora i zagađivanju okoliša uzroci su sadašnje teške ekološke situacije. Izlaze iz nje treba potražiti u izbjegavanju dosadašnjih propusta i stvaranju mentaliteta da su prirodna dobra ograničena, da pripadaju svim ljudima sadašnje i budućih generacija. U promicanju tehničkog napretka, koji i dalje ostaje sredstvo oblikovanja prirode, treba znati da imati više nije zadnji cilj ni za narode ni za pojedince. U brizi oko zaštite i unapređivanja čovjekove okoline moraju sudjelovati i pojedinci i cijelo čovječanstvo, jer u pitanju je dobrobit sviju. Spasavajući prirodu u kojoj živi, radi i kojoj sam pripada, čovjek istovremeno spasava i samoga sebe.

RÉSUMÉ

A notre époque les hommes s'intéressent davantage à l'avenir de notre environnement. En effet, on s'est finalement rendu compte que le progrès technologique et l'explosion démographique, difficilement contrôlables, menacent la survie de l'homme et le milieu humain. Le taux de croissance démographique dépasse celui de la production alimentaire. On remarque aussi l'exploitation catastrophique des ressources naturelles de notre planète.

Au cours de deux dernières décennies, les gouvernements et hommes de science, économistes, biologistes, démographes et sociologues multiplient les études et les interventions pour éveiller la conscience collective de l'humanité toute entière aux problèmes écologiques.

L'écologie est la science qui étudie les conditions d'existence des êtres vivants et les interactions de toutes natures qui existent entre ces êtres vivants et leur milieu. Le terme a été créé en 1866 par le biologiste allemand Ernst Haeckel.

L'homme apparaît dans l'Histoire comme un élément de la biosphère. La population du globe terrestre s'accroissant plus rapidement que la production alimentaire, il se produit une disproportion inquiétante en provoquant le risque de déséquilibre menaçant la vie même de l'homme si de nouveaux moyens de production ne sont pas trouvés. A tout cela s'ajoute la pollution industrielle et humaine de notre biosphère.

Aujourd'hui, l'écologie mobilise l'humanité toute entière dans un combat pour conserver les écosystèmes qui subsistent encore. Les théologiens et moralistes, philosophes et autres ont à ce propos commencé une campagne mondiale d'information afin d'éveiller l'attention de tous, et ont proposé des plans d'action nécessaires pour que nature et, par conséquent, l'humanité toute entière ne meurent pas.

L'article ci-présent met en relief l'effort de l'Eglise dans le domaine de la „théologie de l'environnement” parce que „l'homme n'atteint Dieu qu'à travers son milieu.”